

Toivola, M., P. Lintunen & L. M. Heikkola (toim.) 2024. Puheen tutkimuksen uusia suuntia – Aineistona vapaasti tuotettu puhe. *New directions in speech research – Freely produced speech as data*. AFinLA-teema / n:o 17, 23–47.

Lotta Aarikka
Itä-Suomen yliopisto

”Tavoitteena on tarkastella luontevaa arkikeskustelua” – *Vapaa, spontaani, luonnollinen ja aito (arki-)puhe* fennistisissä murteita käsittelevissä väitöskirjoissa

Nostot

- Tutkimuksessa tarkastellaan aineistopohjaisesti *vapaan puheen* käsitettä.
- Analyysin mukaan *vapaa puhe* määrittyy suhteessa kielentutkimuksen menetelmiin kuten foneettisiin mittauksiin sekä erilaisiin kyselymenetelmiin.
- Analyysissa käsitellään puhetilanteita (haastattelu ja keskustelu) ja niiden suhdetta puheen *vapauden* määrittelyyn.
- Artikkelin päätelmissä pohditaan, miten ja miksi tietynlaista puhetta arvotetaan toista aidommaksi, luonnollisemmaksi ja vapaammaksi.

Abstract

The study examines the concept of *free(ly produced)* ('vapaa') *speech*. The expressions *free* ('vapaa'), *spontaneous* ('spontaani'), *natural* ('luonnollinen'), *authentic* ('aito') and *everyday* ('arki-') are the subject of the analysis. The research material consists of 51 doctoral dissertations dealing with dialects published in the field of Finnish language studies between 1871 and 2017, from which previously mentioned expressions have been searched qualitatively by means of close reading and mechanically by word searches. The research shows that *free(ly produced)* ('vapaa') speech can be defined in different ways and that speech produced in different speech situations appears at different contexts as both *free(ly produced)* and *non-free(ly produced)* speech. The study discusses phonetic experiments, elicitation methods, and interview and conversation as data acquisition methods and speech situations in language research. The study shows that although the scientific field has emphasized that no speech is more *natural* and *authentic* than another, in practice such assessments are made in research discourses (dissertations).

Keywords: research history, spoken language research, concept analysis, critical discourse research

Asiasanat: tutkimushistoria, puhutun kielen tutkimus, käsiteanalyysi, kriittinen diskursintutkimus

1 Tutkimuksen tausta, tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tarkoitus

Puhuttu kieli on kiinnostanut suomen kielen tutkijoita aivan tieteenalan historian alusta saakka (esim. Aminoff 1871). Puhuttua kieltä on tutkittu pelkästään fennistisen murteentutkimuksen alalla monesta näkökulmasta: kantakielimäisinä ehyeksi konstruoituna kielimuotoina (esim. Lindén 1942), varioivana yksilön kielenkäyttönä (esim. Nuolijärvi 1986), kielihistoriallisesti (esim. Rapola 1919) sekä synkronisen variaation ja käynnissä olevan muutoksen näkökulmasta (esim. Kurki 2005). Murteita puhuttuina kielinä on tutkittu myös kielen eri rakennetasoihin keskittyen – äännerakenteen (esim. Genetz 1877; Ylitalo 2009), morfologian (esim. Paunonen 1974), sanaston (esim. Ruoppila 1943), syntaksin (esim. Väänänen 2016) sekä vuorovaikutuksen (esim. Priiki 2017) näkökulmista.

Kielentutkimuksessa on toisinaan tapana erotella tutkijan kielitajuun perustuva kieliaineiston tai esimerkkien tuottaminen "aidosta" kielenkäytöstä eli kieliaineistosta, joka perustuu muiden kuin tutkijan kielen käyttöön (ks. esim. Hamunen & Huumo 2020: 200; Väänänen 2016: 16). Puhutun kielen tutkimuksen¹ näkökulmasta kieliaineiston

1 Tarkoitan tässä artikkelissa *puhutulla kielellä* kieliaineistoa, jonka kielenkäyttäjät tai kielenkäyttäjät ovat tuottaneet puhumalla eli äänneiden virtana. *Puhutun kielen tutkimuksella* tarkoitan tutkimusta, jossa tallennetaan puhetta ja puheentuottotilanteita esimerkiksi muistiinpanolitteroimalla, nauhoittamalla tai tallentamalla niitä digitaalisesti sekä käsittelemällä puheaineistoa esimerkiksi litteroimalla ääni- ja videotallenteita tai tekemällä foneettisia mittauksia.

tai puheen nimeäminen ”aidoksi” tuntuu tarpeettomalta todennäköisesti siksi, että puhutun kielen tutkimus on lähtökohtaisesti kieltä käytössä tarkastelevaa².

Väitöstutkimukseni (Aarikka 2023: 147) analyysiprosessissa kuitenkin havainnoin, että tutkimuksen (tavoiteltu) kohde saatetaan myös puhutun kielen tutkimuksessa nimetä esimerkiksi *luonnolliseksi*, *luontevaksi*, *tuttavalliseksi* tai *spontaaniksi arkikieliksi*, kuten esimerkissä 1 (esimerkkien lihavoinnit kirjoittajan lisäämiä, esimerkkien esittämistävasta ks. artikkelin luku 2).

- (1) Itse puhekielen tutkimuskohde – **arkikieli, luonnollinen (puhe)kieli tai spontaani puhekieli (*vernacular*)** – on käsitteenä sumea.

VK 41 (2005), s. 64

Siihen, että puhutun kielen tutkijoiden keskeisenä kiinnostuksen kohteena on *spontaani* ja *luonnollinen, vapaamuotoinen* puhe, on kiinnitetty huomiota myös tutkimuskirjallisuudessa – samalla todeten, että käsite on monimerkityksinen abstraktio (ks. Kurki & Mustanoja 2020: 284–285; Laakso 1996: 222–223).

Väitöskirjassani (Aarikka 2023) tutkin fennistisen murteentutkimuksen historiaa ja kieli-ideologioita neljästä näkökulmasta: tarkastelin murreaineistoja, murteenpuhujia, murteen käsitettä sekä murteentutkijaa toimijana. Tässä tutkimuksessa pureudun väitöskirja-aineistoni valossa visaisiin ja perustavanlaatuisiin kysymyksiin: Mitä *vapaa* (myös *aito, luonnollinen, spontaani* ja *arkinen*) *puhe* oikeastaan on? Miten *vapaan puheen* käsite on fennistisen murteentutkimuksen historian aikana muuttunut? Miten käsitykset siitä, mikä on *vapaata puhetta*, vaikuttavat tutkimusten kysymyksenasetteluihin, tutkimuskohteiden määrittelyyn ja siten tutkimustuloksiin?

Tutkimukseni tarkoitus on tarkastella aineistopohjaisesti sitä, millaisia käsityksiä fennistisessä murteentutkimuksessa on esitetty *aidosta, vapaasta, luonnollisesta, spontaanista* ja *arkisesta* puheesta ja kielenkäyttötilanteista. Aineistopohjaisen analyysin lisäksi tukeudun analyysissäni tutkimuskirjallisuudessa esitettyihin määritelmiin. Analyysini tarkoitus tuottaa tiedeyhteisölle välineitä reflektoida sitä, millaisia käsityksiä tutkimuksessa tuotetaan puhutusta kielestä tutkimuskohteena. Tavoitteeni on lisätä kielentutkimuksen ja kielentutkijoiden itseyttä siitä, miten tutkimuskohdetta – *vapaata puhetta* – määritellään ja mitä seurauksia sillä on.

2 Aineisto, menetelmät ja analyysin prosessi

Vastaan edellisessä luvussa esittämiini tutkimuskysymyksiin tarkastelemalla monografiamuotoisessa väitöskirjatutkimuksessani *Murre ja sen tutkimus: Näkökulmia fen-*

² Toisaalta voi ajatella, että kielentutkijoiden esimerkkien keksiminen on myös kielenkäyttöä.

nistisen murteentutkimuksen historiaan ja kieli-ideologioihin 1871–2017 (Aarikka 2023) käyttämäni aineistoa: vuosina 1871–2017 ilmestyneiden murreväitöskirjojen (N=51) osista koostettua tekstiaineistoa. Tekstiaineistoni väitöskirjoja, rajausperusteita sekä aineiston käsittelyä kuvaan tarkemmin väitöskirjassani (Aarikka 2023: 24–31, 36–37).

Esimerkkejä esittäessäni viittaan tekstiaineistooni väitöskirjojen (VK) tekijöiden ja nimikkeiden sijaan tunnistenumeroilla (0–50) ja väitöskirjojen ilmestymisvuosilla. Ratkaisuun olen päätenyt siksi, että tarkoitukseni ei ole tehdä arvottavia huomioita yksittäisten tutkijoiden yksittäisissä tutkimuksissa tekemistä valinnoista vaan tarkastella aineistoa kokonaisuutena. Esitän tässä artikkelissa esimerkkejä neljästätoista väitöskirjasta, joiden täydet tekijä- ja julkaisutiedot löytyvät artikkelin lopusta aineslähdeluettelosta.

On tärkeää huomata, että tutkimuksen kohteena olevat väitöskirjat keskittyvät nimenomaan murteisiin tai alueelliseen variaatioon ja aineisto on siten painottunutta, mikä selittää osaa tekemistäni havainnoista. Aineiston painottuneisuuden vaikutusta reflektoin tarkemmin artikkelini analyysiluvuissa sekä päätelmä- ja pohdintaluvussa 4. Aineiston painottuneisuudesta huolimatta tutkimieni väitöskirjojen näyte on ajallisesti kattava. Tekstiaineistoni väitöskirjat ovat myös moninaisia, eikä niitä kaikkia voi kuvailla yksinomaan dialektologisiksi tai sosiolingvistiksi tutkimuksiksi (tarkemmin, ks. Aarikka 2023: 26, 206–254). Jotkin väitöskirjoista asemoituvat pragmatiikan (esim. Kuiri 1984) tai vuorovaikutuslingvistiikan (esim. Priiki 2017) alaan. Vaikka aineistoni ei sisällä kaikkia fennistiikan alan puhuttua kieltä käsitteleviä väitöskirjoja, tutkimastani väitöskirjojen näytteestä heijastuu eri tutkimusparadigmojen kuten keskustelunanalyysin ja tilanteisen vaihtelun tutkimuksen vaikutus fennistiseen puhutun kielen tutkimukseen (tarkemmin, ks. Aarikka 2023: 118–120, 243).

Artikkelini on lähiluvun ja sisällönanalyysin menetelmin ja kriittisen diskurssintutkimuksen diskurssihistoriallisen lähestymistavan keinoin toteutettu tutkimus. Kriittinen diskurssintutkimus on monipuolinen tutkimusala, jonka avulla tutkitaan kielen, ideologioiden ja siten vallankäytön suhteita (kriittisen diskurssintutkimuksen eri suuntauksista ks. esim. Pietikäinen 2000: 194–196; Reisigl & Wodak 2016; *ideologian* ja *diskurssin* käsitteistä kielitieteessä kokoavasti ja taustoittavasti ks. esim. Pietikäinen & Määttä 2014).

Sitoutuessani diskurssihistorialliseen lähestymistapaan metodina sitoudun myös sen diskurssikäsitteeseen ja diskurssin määritelmään. Martin Reisigl (2018: 51–52) esittää kymmenen diskurssihistoriallisen lähestymistavan diskurssimääritelmälle ominaista piirrettä, joista tutkimukseni kannalta keskeisiä ovat seuraavat: Diskurssilla on sekä sosiaalinen että semioottinen luonne ja diskurssit representoivat, luovat, uusintavat sekä muuttavat sosiaalista todellisuutta. Diskurssin semioottinen luonne aktualisoituu teksteissä eli tutkimissani väitöskirjoissa. Väitöskirjatekstit ovat tietty kielenkäyttötilanne (*discursive unit*), joilla on tietty sosiaalinen konteksti ja tehtävä: väitöskirjat ovat opinnäytteitä, joilla saavutetaan paitsi tohtorin tutkinto myös tohtorin asema tiedeyhteisössä. Tämä sosiaalinen konteksti ja tehtävä yhdistää väitöskirjatekstejä siitä

huolimatta, että väitöskirjatekstit ja tiedeyhteisö sekä niihin liittyvät konventiot ovat kiistatta muuttuneet (tarkemmin, ks. Aarikka 2023: 51–56). Useimmilla kielenkäyttötilanteilla kuten väitöskirjateksteillä on intertekstuaalinen luonne, eli väitöskirjatekstit ovat yhteydessä toisiinsa. Diskursseilla on tietyt toimintakenttensä (*field of action*), jotka kehystävät niitä. Näissä toimintakentissä diskurssit osallistuvat vallan ja tietynlaisen sosiaalisen järjestyksen (*social order*) ylläpitämiseen eli ne jäsentävät, tuottavat, uusintavat ja muokkaavat käsityksiä, tietoa sekä ideologioita. Eri topiikkien ympärille voi muodostua kilpailevia diskursseja, joita esitän tämän tutkimuksen analyysiluvuissa. Yritän aineistoni avulla ymmärtää kyseisiä kilpailevia diskursseja ja pohtia myös niiden välisiä ristiriitoja sekä ajallista muutosta.

Olen analysoinut tekstiaineistoni Nvivo-ohjelmalla. Analyysin prosessi on edennyt siten, että olen lukenut tekstiaineistoni kahteen kertaan. Ensimmäisellä kerralla pohdin teemoja ja näkökulmia, jotka aineistossani toistuvat. Lukiessani tekstiaineistoani toiseen otteeseen koodasin sitä. Käytännössä koodaaminen tarkoittaa Nvivo-ohjelmassa sitä, että tekstiosioita valitaan esimerkiksi maalaamalla ja raahaamalla ne tutkijan määrittelemään temaattiseen koodiin (*code*), jolloin kaikki kyseiseen koodiin merkityt tekstiosiot päätyvät yhteen näkymään, josta niitä voi koodata edelleen alakodeihin (*child code*).

Laadullisen lähilukuun perustuvan analyysiprosessin aikana tunnistin tämän artikkelin fokuksen kannalta keskeisiä ilmauksia, joita etsin tekstiaineistostani myös sanahauilla. Tällaisia ilmauksia ovat: *vapaa*, *spontaani*, *luonnollinen*, *aito* ja *arki*. Koodatessani pyrin tunnistamaan tekstiaineistostani diskurssihistoriallisen lähestymistavan diskursiivisia strategioita (*discursive strategies in DHA*, Reisigl 2018: 52), erityisesti nimeämistä (*nomination*) ja predikointia (*predication*) eli sitä, miten ja missä tekstiyhteyksissä eli koteksteissä kieliaineistoa, kieltä, puhetta tai puhetilanteita³ nimetään edellä mainituin ilmauksin.

Edellä kuvatun analyysiprosessin lopputulos on aineistonäyte, joka sisältää em. ilmausten ilmenemiskotekstejä yhteensä 31:stä tekstiaineistoni väitöskirjasta (N = 51). Tekstiaineistoni (N = 51) ensimmäinen väitöskirja on ilmestynyt vuonna 1871, mutta ensimmäinen väitöskirja, jossa mainitaan jokin koodaamistani ilmauksista (*spontaani*) on väitöskirja 13, joka on ilmestynyt vuonna 1963. Yksittäisestä tekstiaineistoni väitöskirjasta koodattujen ilmenemiskotekstien lukumäärä vaihtelee yhdestä 19:än.

Olen koonnut taulukkoon 1 aineistoani kuvailevia tietoja. Taulukosta käy ilmi, miten monta ilmenemiskotekstiä olen kustakin ilmauksesta koodannut sekä se, miten monessa väitöskirjassa (n = 31) ilmausta käytetään. Lisäksi taulukossa on tieto siitä,

3 En tässä artikkelissa tarkastele sellaisia *vapaa*, *spontaani*, *luonnollinen*, *aito* ja *arki* -ilmenemiä, joissa kuvailtava ilmiö on jokin muu kuin kieliaineisto, kieli, puhe tai puhetilanne. Tällaisia ilmauksia ovat esimerkiksi johto-opin alalla käytetty *spontaani johtaminen* sekä kielikäsitustutkimuksissa käytetty ilmaus *spontaani murteen kuvailu*. Olen rajannut tarkastelun ulkopuolelle myös ilmauksen *luonnollinen kieli*, kun se viittaa kieleen, joka ei ole konekieltä.

missä ja koska ilmestyneessä väitöskirjassa kutakin ilmausta käytetään ensimmäisen ja toisaalta viimeisimmän kerran.

TAULUKKO 1. Analyysin kohteena olevat ilmaukset ja niiden ilmenemiskotekstien määrä, sekä tiedot siitä, miten monessa tekstiaineistoni väitöskirjassa (n = 31) ilmausta käytetään ja missä väitöskirjassa ilmaukset ilmenevät ensimmäisen ja viimeisimmän kerran.

Ilmaus	Koodattuja ilmenemiskotekstejä	Ilmenee väitöskirjassa (n = 31)	Ensimmäinen ilmenemä	Viimeisin ilmenemä
<i>vapaa</i>	24	12	VK 18 (1972)	VK 48 (2016)
<i>spontaani</i>	50	20	VK 13 (1963)	VK 49 (2017)
<i>luonnollinen</i>	17	7	VK 22 (1984)	VK 48 (2016)
<i>aito</i>	50	21	VK 15 (1971)	VK 49 (2017)
<i>arki</i>	44	14	VK 22 (1984)	VK 49 (2017)

Käytyäni kaikki ilmauksittain kootut koodaukset koodasin niitä edelleen ja pyrin hahmottamaan, mitkä diskurssit koteksteissä muotoutuvat. Analyysin prosessia voi kuvata hermeneuttiseksi kehäksi. Hermeneuttinen kehä tarkoittaa tutkimusmenetelmää, jossa ymmärrys tutkimuksen kohteesta syvenee vähitellen (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 141–144; Tieteen termipankki 22.10.2022: Filosofia:hermeneuttinen kehä).

3 Aineiston analyysi

Lähiluvun ja analyysin prosessissani havaitsin kolme keskeistä *aidon*, *vapaan*, *spontaanin*, *luonnollisen* ja *arkisen* ilmenemiskotekstien tyyppiä, joita käsittelem tässä analyysiluvussa. Ensimmäinen niistä on menetelmien vaikutus puheen *vapauteen* ja *spontaaniuteen* sekä kieliaineiston *aitouden* arviointi (luku 3.1). Toinen (luku 3.2) on puhetilanteiden (haastattelu ja keskustelu) *spontaanius* ja *vapaus*. Kolmantena (luku 3.3) käsittelem kokoavasti *vapaata* ja *luontevaa (arki)puhetta* tutkimuksen kohteena, mitä sivusin jo tämän artikkelin johdannossa.

3.1 Kyselymenetelmien ja koeasetelmien vaikutus puheen vapau- teen ja spontaaniuteen sekä puheaineiston aitouden arviointi

AFinLAN Puheen ja puheentutkimuksen teemaverkoston työpajan abstraktikutsussa (6.5.2022) *vapaasti tuotettu puhe* määriteltiin melko laveasti: sen ulkopuolelle rajattiin vain lukupuhe.⁴ Myös aineistostani (esimerkki 2) käy ilmi, että kehyslauseissa⁵ tuotetut puhunnokset erotetaan *spontaanista puheesta* ja pohditaan myös molempiin puhe-
muotoihin kohdistuvan tutkimuksen etuja:

- (2) Kokeellisia mittauksia olen tutkimuksessani käyttänyt kuuloarvioiden tukena. Mittausaineistona on **spontaanialpuhetta** neljältä kielenoppaalta sekä **kehyslausemateriaalia** yhdeltä. Kummassakin aineistossa on etunsa. Spontaanialpuhetta mittaamalla voidaan selvittää, millaisia ovat todelliset idiolektierot ja miten suurta on idiolektinsisäinen vaihtelu. Kehyslauseisiin sijoitettujen minimiparien avulla taas voidaan tarkemmin tutkia konsonanttien kestoa eri asemissa, spontaanialpuheestahan tällaisia vain yhden äännepiirteen verran toisistaan poikkeavia muotoja on vaikea löytää suurestakaan aineistosta.

VK 26 (1987), s. 19

Kehyslauseiden avulla tuotettu puhe on kuitenkin tutkimuksen kohteena vain muutamassa tekstiaineistoni väitöskirjassa, joissa hyödynnetään myös fonetiikan mittausmenetelmiä (tarkemmin, ks. Aarikka 2023: 134–137). Sen sijaan useassa tekstiaineistoni väitöskirjassa kommentoinnin kohteena ovat muut provokaatioksi tulkittavat kyselymenetelmät, joita kielentutkimuksessa on hyödynnetty. Esimerkistä 3 käy ilmi, että kyselyä on pyritty välttämään (*on ollut pakko turvautua*) ja että *spontaanialpuheen* kuuntelua on pidetty *luotettavana* menetelmänä suhteessa kyselyyn:

- (3) Käyttämäni materiaali, joka on peräisin vuosilta 1954–1962, perustuu valtaosaltaan omiin muistiinpanoihini ja nauhoitteisiini. Havaintoni olen yleensä tehnyt **kielenoppaiden spontaanialpuheesta; vain muutamissa tapauksissa on ollut pakko turvautua suoranaiseen kyselyyn**. Menetelmä on hidas ja vaivalloinen, mutta sen tulokset ovat luotettavia.

VK 13 (1963), s. 7

4 Puheen ja puheentutkimuksen teemaverkoston AFinLAN syysseminariumin abstraktikutsu (6.5.2022): ”Tarkoitamme vapaasti tuotetulla puheella kaikkea tutkimustarkoituksiin kerättyä aineistoa, jossa tutkittavat eivät lue valmista tekstiä. Tutkimuksen kohteena voi olla esimerkiksi foneettiset segmentaaliset ja prosodiset piirteet tai havaitsemiseen liittyvät tekijät vapaasti tuotetussa puheessa.”

5 Kehyslause (myös *muottilause*) on Tieteen termipankin (15.9.2023: Kielitiede:muottilause) määritelmän mukaan ’foneettisissa tutkimuksissa käytetty tutkittavan ilmiön ympärille konstruoitu kehys’.

Kaikki analysoimani ilmenemiskotekstit, joissa käsitellään kyselemällä hankitun aineiston ja *vapaan puheen* eroja, eivät liity tutkijan itse keräämään aineistoon. Tekstiaineistoni väitöskirjoissa otetaan myös kantaa erityisesti kahden suuren suomen kielen aineisto-
kokoelman luotettavuuteen kyselymenetelmien näkökulmasta. Tällaisia aineistoja ovat Suomen murteiden sana-arkisto (SMSA, esimerkki 4) ja Muoto-opin arkisto (MA, esimerkki 5), joita hyödynnetään useassa tekstiaineistoni väitöskirjassa (ks. myös Aarikka 2023: 79–87).

- (4) Verrattuani kokoelmatietoja Keräilysanastoon ja Lönnrotin sanakirjaan olen päättänyt pitämään **tutkimukseni kannalta epäluotettavina** useita SS:n vanhoja pitäjänkokoelmia (liite 2). Näiden kokoelmien tietoja olen kelpuuttanut aineistooni vain erityisestä syystä. Yleensä olen pitänyt **muistiinpanoa luotettavana**, mikäli asianomaista sanaa ei mainita Lönnrotin sanakirjassa eikä Keräilysanastossa. **Aidoiksi** olen katsonut myös sellaiset muistiinpanot, joissa sana muodoltaan tai merkitykseltään poikkeaa tavanomaisesta tai joissa on **poikkeuksellisen aidontuntuinen esimerkki**. Osoituksena **muistiinpanon aitoudesta** olen yleensä pitänyt myös sitä, jos sana on myöhemmin samassa asussa merkitty samasta pitäjistä tai lähiympäristöstä.

VK 19 (1972), s. 29

- (5) Suomen murteiden sanakirjan kokoelmat (SMSA) taas ovat morfosyntaktisen tutkimuksen tarpeisiin usein **erittäin epäluotettavia, ainakin silloin kun vastauksia ohjaa valmis kysely**. Tämän osoittivat itselleni mm. Sanastaja-lehden modaalisesta *tarvita*-verbistä tekemän kyselyn (n:o 2027) vastaukset, mutta ongelma koskee kyselyin koottua arkistoinensta yleensäkin. **Parhaan osan arkistokokoelmista ovat koulutetut kerääjät poimineet tai litteroineet spontaanista puheesta, joskus aidon keskustelunkin sivustakuulijoina**. Jo nesessiiviverbien polysemia vaatisi kuitenkin tilannekontekstia koskevan tiedon lisäksi yleensä arkistolipuille merkittyä laajemman tekstiyhteyden tuntemista. Tämä on MA:n aineistonkin ongelma.

VK 32 (1992), s. 30–31

Esimerkeissä 4 ja 5 toistuvat *luotettavuuden* ja *epäluotettavuuden* arviointi. Esimerkissä 4 tutkija pohtii Suomen murteiden sana-arkiston kokoelmien eli puheesta tehtyjen muistiinpanojen *aitoutta* ja selvittää, millä perustein *aitoutta* arvioi (*poikkeuksellisen aidontuntuinen erimerkki*, ks. myös Laakso 1996). Esimerkissä 5 huomionarvoista on myös tutkijan käyttämä ilmaus *joskus aidon keskustelunkin sivustakuulijoina*, jonka tulkitsen kannanotoksi liittyen siihen, että *aito keskustelu* edustaa parasta mahdollista *spontaanin puheen* alakategoriaa⁶. Puhetilanteisiin suhteessa *aitoutteen* ja *spontaanitteen* palaan seuraavassa analyysiluvussa 3.2.

6 Tulkintaani vaikuttaa *-kin* -liitepartikkeli, jonka ymmärrän esimerkin kontekstissä merkityksessä 'jopa': "Kun *-kin* kiinnittyy muuhun sanaan kuin verbiin tai pikkusanaan eli partikkeliin, kuten *varsin* tai *silloin*, sen tavallisin merkitys on 'myös': minäkin 'minä myös'. Usein sävy on paljoksuva 'jopa'; 'peräti'" (Kielitoimiston ohjepankki 2024, sähköinen lähde.)

On tärkeää huomata, että sekä SMSA:n että MA:n kokoelmat on koostettu muistiinpanolitteroiden eli kuulonvaraisesti puhetilanteessa muistiinpanoja tekemällä, joskin myöhemmin perustetun ja koostetun Muoto-opin arkiston keruiden yhteydessä on tehty nauhoituksiakin (ks. esim. Juusela 1989: 26) mutta epäsystemaattisesti. Kerääjät merkitsivät puhetta ja sen sisältämiä kielenilmiöitä standardoiduille korteille tai lipuille, jotta aineiston arkistointi ja siten hyödyntäminen olisi mahdollisimman nopeaa ja mutkatonta työlääseen litterointiin verrattuna (ks. esim. MO keruuopas: 9–11, 14–19; Strandberg 2004: 27–34). Muistiinpanolitteroinnista johtuen arkistoaineistoa on siis jouduttu arvioimaan myös sen luotettavuuden – ja joskus tiettyjen kokoelmien kerääjien tai tutkijoiden luotettavuuden – näkökulmasta siitä huolimatta, että kyseiset arkistoaineistot ovat keruuohjeiden perusteella *spontaanin puheen* tarkkailun ja kyselyn yhdistelmämenetelmällä koostettuja (Nuolijärvi 1988: 118–122; Strandberg 2004: 28; Kurki & Mustanoja 2020: 277–278). Kiinnostavaa on, että muoto-opin keruuohjeissa ensisijaisena keruumenetelmänä mainitaan juuri *spontaanin puheen* kuuntelu ja kielenkäyttäjän puheen tarkkaileminen ”jokapäiväisen elämän tilanteissa” (MO keruuopas: 11–12).

Aineistostani sekä arkistojen keruuohjeista voi saada sellaisen käsityksen, että erilaisissa kyselymenetelmissä sekä koeasetelmissä on pelkkiä heikkouksia ja että tutkijoiden ainoa kiinnostuksen kohde on *spontaanin puhe* sekä sen tarkkailun avulla havaittavat ilmiöt (Aarikka 2023: 92–97). Kahdessa tekstiaineistoni väitöskirjassa kuitenkin tuodaan myös esiin, että erilaisilla kyselymenetelmillä ja koeasetelmilla on mahdollista saada tietoa sellaista kielenilmiöistä, jotka eivät ole *spontaanissa puheessa* kovinkaan frekventtejä eli suurtaajuisia (esimerkki 6, ks. myös esimerkki 2), tai että aineisto voi olla vinoutunut siitä johtuen, että *luontevassa arkikeskustelussa* puhujat eivät tuota kaikkien kielenilmiöiden esiintymiä tasaisesti (esimerkki 7).

- (6) Mon. genetiivi ei ole kovinkaan suurtaajuinen muotoryhmä (ks. esim. Haikola, Vir. 1950 s. 400 ja Åstedt, Vir. 1957 s. 427; Haikolan ja Åstedtin tarkkailemissa murreteksteissä on esim. mon. partitiiveja noin kolminkertainen määrä mon. genetiiveihin verrattuna). Vaikeutena on kuitenkin erityisesti se, että **spontaanin puheeseen perustuva mon. genetiiviaineisto jakautuu vartalotyypeittäin epätasaisesti.**

VK 20 (1974), s. 15 (alaviite)

- (7) Kielitieteessä kuitenkin on melko tavallista, että dataa ei ole saatavilla niin paljon kuin olisi ihanteellista ja tarkasteltavat ryhmät ovat epätasaisia. Kun **kyse ei ole koeasetelmasta vaan tavoitteena on tarkastella luontevaa arkikeskustelua**, äänitetyt **puhujat eivät tuota tarkastelun kohteena olevia esiintymiä tasaisesti.** Tarkasteltava data voi siis sisältää tyhjiä ja pieniä soluja. (Tagliamonte & Baayen 2012.) **Kaikki puhujat eivät esimerkiksi tuota spontaanisti keskustelussa viittauksia** kaikenikäisiin henkilöihin.

VK 49 (2017), s. 39

Kiinnostavaa on, että aineiston arvioinnissa käytetään *luotettavuuden* (ks. esimerkit 3, 4 ja 5) lisäksi ilmausta *aito*. Samaa ilmausta – joskin lainausmerkeissä – käyttää myös Johanna Laakso (1996) artikkelissaan, jossa hän selvittelee "aitouden" ja "epä-aitouden" käsitteitä sekä "aitouden" lingvistisiä kriteerejä, kun tarkoitus on arvioida muistiinpanolitteroidun aineiston käytettävyyttä ja luotettavuutta. On totta, että jos aineistokokonaisuuden on määrä sisältää kielen käyttöön perustuvaa kielenainesta (kuten SMSA:n ja MA:n), kyselymenetelmien hyödyntämisen voi ajatella tuottavan epäluotettavaa tietoa kielen provosoimattomasta käytöstä. Toisin sanoen: Jos tutkimuskysymykset koskevat *spontaania* kielenkäyttöä, ovat provosoimalla eli kyselemällä tuotetut kieliaineistot tietenkin kyseiseen tutkimukseen soveltumaton aineisto. Jos aineistolle halutaan esittää kysymyksiä siitä, miten kielenkäyttäjät pystyvät produktiivisesti johtamaan sanoista tai muodoista toisia, provosointi ei näyttäydä ongelmana. Erilaisia kyselymenetelmiä myös käytetään kielentutkimuksessa jatkuvasti (ks. esim. Vanhatalo & Vehkalahti 2020), esimerkiksi tuottamassa tietoa ihmisten kielikäsitteistä. Kysymys ei siten nähdäkseni ole varsinaisesti aineiston *aitoudesta* vaan siitä, ettei aineisto edusta sitä, mitä sen ajatellaan edustavan ja mitä tutkija haluaa tutkia.

3.2 *Spontaanius ja luonnollisuus puhetilanteissa*

Ilmauksella **puhetilanne** tarkoitan kielentutkimuksessa käytettyjä käsitteitä ja termejä, joilla erilaisia kielenkäyttötilanteita määritellään ja eritellään toisistaan. Puhetilanteen sijaan aineistossani käytetään myös termejä ja käsitteitä kuten **tekstilaji**, **tilanneytppi** ja **diskurssirakenne** – käytetty terminologia voikin olla moninaista (ks. esim. Lappalainen 2004: 42). Tieteen termipankin (Kielitiede:puhetilanne, 14.9.2023) määritelmän mukaan puhetilanne on 'kielenkäyttötilanne, jossa on mukana vähintään puhuja ja kuulija'.

Edellisessä luvussa käsittelemäni puheen keruumenetelmiin ja kieliaineiston tallennusmenetelmiin liittyvä keskustelu kytkeytyy osittain myös teknologian kehitykseen: muistiinpanojen ja siten puheen *aitoutta* on arvioitu, koska saatavilla ei ole ollut tallennetta, jota voisi verrata muistiinpanolitteraattiin. Muistiinpanoja käytettiin aineistonkeruumenetelmänä vielä 1980-luvulle saakka siitä huolimatta, että puheen tallentaminen kelanauhoille alkoi yleistyä jo 1950-luvulla, kun nauhoitearkistot perustettiin (Aarikka 2023: 98–106). Näkemykseni mukaan puhetilannetta ja eritoten haastattelua ja keskustelua aletaan teoretisoida ja kuvailla käsitteinä 1970–1980-luvulla, jolloin puheen tilanteista vaihtelua ja keskustelua alettiin tutkia suomen kielen alalla (keskustelunalyysin historiasta ja tutkimuskohteista, ks. Hakulinen 1995). Tilanteisen vaihtelun tarkasteleminen ei olisi ollut mahdollista ilman teknologista kehitystä ja koneavusteista puheen tallennusta, mutta on tärkeä muistaa, että tutkijat ovat olleet tietoisia ihmisten puhuvan eri tavoin eri tilanteissa jo kauan ennen tilanteisen vaihtelun

tutkimusta (ks. esim. Kettunen 1910: 59), vaikka tilanteista vaihtelua sinänsä on ollut vaikeaa ellei lähes mahdotonta tutkia systemaattisesti ilman tallenteita.

Aineistossani puhetilanteiden eroja pohditaan ensimmäistä kertaa väitöskirjassa 29 (1984, esimerkki 8), jossa tutkija viittaa Barbara Sandigin (1975) tutkimuksiin erilaisten puhetilanteiden (*tekstilajien*) ominaispiirteistä⁷:

- (8) Sandigin vertailu antaa aiheen olettaa, että haastattelu ei itse asiassa ole niin paljon "luonnollisesta" keskustelusta poikkeava tekstilaji kuin etukäteen ehkä on taipumus olettaa.

VK 29 (1984), s. 57

Esimerkissä 8 kiinnostavaa on, että sen muotoilusta (*etukäteen ehkä on taipumus olettaa*) on tulkittavissa, että haastattelu ja keskustelu on nähty väitöskirjan ilmestymisen aikaan eli vuonna 1984 toisistaan poikkeavina puhetilanteina, joista keskustelu nimetään (tosin lainausmerkeissä⁸) "luonnolliseksi" (vrt. Seppänen 1995: 18). Näin ollen *luonnolliseksi* ei arvioida ja nimetä pelkästään puhetta vaan myös puhetilannetta.

Tutkimissani väitöskirjoissa toisinaan myös *spontaaniksi* nimetty *haastattelu* on paitsi puhetilanne myös kielentutkimuksen menetelmä (Aarikka 2023: 106–120; ks. myös Kurki & Mustanoja 2020), jolla puheaineistoa kerätään. Keskusteluanalyttisen tutkimuksen piirissä on korostettu eroa tutkijan järjestämän puhetilanteen (kuten haastattelu) ja ("aidon") vuorovaikutuksen eli keskustelun välillä, kuten Eeva-Leena Seppänen (1995: 18) kirjoittaa:

Keskusteluanalyttinen tutkimus kohdistuu "aitoon" vuorovaikutukseen: vuorovaikutustapahtumiin, joilla on oma, tutkimuksesta erillinen tavoitteensa ja jotka olisivat tapahtuneet ilman tutkimustarvettakin. Tällaisia vuorovaikutustapahtumia ovat vaikkapa ystävien välinen puhelinkeskustelu, lääkärin ja potilaan välinen keskustelu ja perheen ruokapöytäkeskustelu. Keskusteluanalyttikot eivät siis tutki koeasetelman kautta järjestettyjä vuorovaikutustapahtumia, vaan heitä kiinnostavat erilaiset arjen vuorovaikutustilanteet.

Tämä puhuttuun kieleen kohdistuvan tutkimuksen monimuotoistuminen laukaisee tulkintani mukaan aineistossani erottuvan mielenkiintoisen ja paikoin perin ristiriitaisen diskurssien kilpailun siitä, onko haastattelu *vapaa* ja *spontaani* puhetilanne vai ei.

7 Aineistossani puhetilanteiden "haastattelu" ja "keskustelu" ominaispiirteitä ja/tai eroavaisuuksia arvioidaan seuraavien muuttujien näkökulmasta, mutta harvoin systemaattisesti kaikista tässä mainituista näkökulmista: 1) monologisuus ja dialogisuus sekä vuorojen vaihtuminen, 2) kysymys-vastaus -rakenne, 3) keskustelijoiden määrä, 4) puheenaiheet ja 5) tasavertaisuus puhujien kesken.

8 Kiitän nimitöntä artikkelikäsitelmän kirjoittajaa siitä huomiosta, että lainausmerkkien käyttö tuo aineistoesimerkin 8 tulkintaan moniäänisyyttä: kirjoittaja saattaa osoittaa lainausmerkeillä, ettei sitoudu näkemykseen (Nordlund 2005: 344, 349–345).

34 "TAVOITTEENA ON TARKASTELLA LUONTEVAA ARKIKESKUSTELUA" – VAPAA, SPONTAANI, LUONNOLLINEN JA AITO (ARKI-)PUHE FENNISTISISSÄ MURTEITA KÄSITTELEVISSÄ VÄITÖSKIRJOISSA

Esimerkissä 9 tutkija tuo ensin esiin haastatteluun kohdistuvaa kritiikkiä. Kiintoisaa on, että kritiikin ytimestä hän nostaa esiin kaksi seikkaa: nauhoittamisen sekä haastattelun kahden ihmisen välisenä puhetilanteena (vrt. alaviite 7). Esimerkin 9 toisesta virkkeestä käy selkeästi ilmi, että tutkimuksen tavoiteltu kohde on puhujan *luonnollinen puhetapa*.

- (9) Luotettavan aineiston saamista **nauhoitetun, kahdenkeskisen** haastattelun avulla on epäilty (ks. esim. Gumperz 1972: 208; Douglas-Cowie 1978: 39–40). Useimmiten haastattelussa silti päästäneen tilanteeseen, jossa kielenopas käyttää **luonnollista puhetapaansa**.

VK 26 (1987), s. 18

Esimerkissä 10 tutkija puolestaan argumentoi aineistoesimerkkien avulla, miten haastattelu ei välttämättä eroa *arkipäiväisestä keskustelusta*, sillä haastattelijan ja haastateltavan roolit voivat murtua tavalla, jossa haastateltava johdattelee keskustelua tai esittää haastattelijalle kysymyksiä (vrt. alaviite 7):

- (10) Monesti **haastattelusta kehkeytyy** niin tutkijan kuin tilanteeseen osallistuvien puhujienkin näkökulmasta **varsin arkipäiväinen keskustelu**, jonka aikana alkuasetelmassa vallinneet roolit saattavat unohtua (esimerkki 1) tai kokonaan murtua (esimerkki 2) (vrt. Milroy & Gordon 2003: 61–62).

VK 46 (2011), s. 81

Haastattelupuheen luonnollisuuden (esimerkki 9) ja keskustelunomaisuuden (esimerkki 10) lisäksi useassa tutkimistani väitöskirjoista tuodaan esiin, että jokaisella kielenkäyttötilanteella on tietynlaiset rajansa (ks. myös Kurki & Mustanoja 2020: 285), eikä minkäänlainen puheaineisto kata koko idiolektin eli yksilön kielenkäytön kirjoa, kuten esimerkiksi 11:

- (11) **Vaikka haastattelutilanne onnistuisikin olemaan suhteellisen vapaamuotoinen, on selvää, että siinä tavoitetaan idiolektista vain osa.** Haastatteluaineisto ei luonnollisestikaan anna riittävästi informaatiota siitä, miten samainen puhuja käyttäytyy kioskillä asioidessaan (vrt. Lappalainen & Raevaara 2009). Se ei liioin kerro siitä, millaisiin sanankääntein puhuja suoriutuu julkisesta puhetilanteesta tai miten hän rupattelee lähimpien ystäviensä tai perheensä parissa. **Samalla tavoin asiointipuheaineisto tai julkisten puhetilanteiden nauhoitteet eivät riitä kuvaamaan idiolektin koko variaatiota.** (Kurki 2007: 151.)

VK 46 (2011), s. 84

Tästä huolimatta tulkintani mukaan useassa tutkimistani väitöskirjoista tehdään selkeä eron teko haastattelun ja keskustelun välillä ja saatetaan jopa todeta, että haastattelu on menetelmänä vanhentunut verrattuna keskustelutaltioiteihin (esimerkki 12) tai

ettei haastattelu ole (*sanan tiukassa merkityksessä*) vuorovaikutusta (esimerkki 13, vrt. Seppänen 1995: 18).

- (12) Dialoginakin etenevä **murrehaastattelu eroaa toisaalta spontaanista ja tuttavallisesta keskustelusta**: sen teema on etukäteen suunniteltu eikä puhekumppaneiden suhde ole tasaveroinen (ks. Kuiri 1984: 55–60 viitteineen). Spontaanin **murrekeskustelun nauhoittaminen** olisi jo pitkään ollut mahdollista, mutta viimeisten parinkymmenen vuoden aikana **tallennusvälineiden kehitys on ollut kielitieteellisten aineistonkeruumenetelmien kehitystä nopeampaa**.

VK 32 (1992), s. 31–32

- (13) Voi lisäksi todeta, että **murrehaastattelu ei kenties ole vuorovaikutusta** sanan tiukassa merkityksessä, koska vuorot eivät vaihdu kuten arkikeskustelussa, mutta se on omanlaistaan puhuttua kieltä, koska puhujalla on siinä mahdollisuus kertoa asioista laajasti.

VK 48 (2016), s. 13

Erityisen kiinnostavana pidän sitä, että aineistossani toisaalta korostetaan haastattelun elastisuutta puhetilanteena (ks. esimerkki 10) ja kiinnitetään huomiota siihen, että haastattelut ovat keskenään erilaisia vuorovaikutustilanteita, jotka sisältävät myös lyhyempiä, toisistaan eroavia jaksoja⁹, ja toisaalta tuodaan esiin, että haastattelu on kategorisesti tietynlainen puhetilanne (ks. esimerkit 12 ja 13). Tarkastelen tätä artikkelia laajemmin aineistoni väitöskirjoissa esitetyjä *murrehaastatteluun* liittyviä käsityksiä (Aarikka 2023: 106–120) sekä puhetilanteiden *haastattelu ja keskustelu* elastisuutta (Aarikka 2023: 143–147) väitöskirjassani.

Useassa aineistoni väitöskirjassa mainitaan myös *havainnoijan paradoksi* (*observer's paradox*), joka on sosiolingvisti William Labovin (1972) kehittänyt käsite. Esimerkissä 14 tutkija avaa havainnoijan paradoksin merkitystä ja tähdentää, että haastattelu voi sisältää *pilkahduksia vapaasta puheesta* tai tyylilaji voi *vapautua arkipuheen tasolle*:

- (14) Nauhoitettua haastattelua pidetään yleisesti käyttökelpoisena menetelmänä puhekielen aineiston hankkimiseksi; nimenomaan kahdenkeskiset haastattelut antavat usein hyvää aineistoa. **Kun tutkijan tarkoituksena on tavallisesti saada puhujalta tietoa vapaan puheen ilmiöistä**, nousee ongelmaksi ns. havainnoijan paradoksi (*the observer's paradox*): pyritään selvittämään, miten ihmiset puhuvat, kun heidän kielenkäyttöään ei tarkkailla, mutta tavallinen tapa saada tätä tietoa puhujilta on järjestää haastattelu, jossa heidän kielenkäyttöään tarkkaillaan (ks. esim. Labov 1975a: 509). (---) Usein tämäntapainen haastattelurekisteri määritellään puoliformaa-

9 Tutkimuskirjallisuudessa kyseisiä jaksoja kutsutaan esimerkiksi *tilanteen sisäiseksi vaihteluksi* (Lappalainen 2004: 49–52 ja siinä mainitut lähteet) ja *mikrotilanteiksi* (Mustanoja 2011: 115–123 ja siinä mainitut lähteet).

liksi tai puolivapautuneeksi: tämä on formaaleista tyylilajeista vapautunein, ja lisäksi **haastattelijalla on mahdollisuus saada kesken haastattelun myös pilkahduksia vapaasta puheesta** (Labov 1975a: 79–94). **Mikäli haastattelu sujuu luontevasti, saattaa tyylilaji vapautua arkipuheen tasolle** (Suojanen & Salomaa & Vuorinen 1985: 137). Keski-ikäiset puhujat ovat tutkijan kannalta hankalimpia, sillä heillä on käytettävissään yleensä laajempi rekisterivalikoima kuin vanhoilla tai nuorilla; lisäksi he ovat ilmeisen herkkiä sociolingvistisille normeille (esim. Chambers & Trudgill 1980: 91–95). Juuri keski-ikäisiltä onkin aineistoa joskus yritetty kerätä **ryhmähaastattelu**in (esim. Thelander 1979: 17–50, Labov 1973: 85), **joissa puhe kyllä saattaa muuttua vapautuneemmaksi**, mutta riittävän ja laadullisesti hyvän idiolekteittaisen aineiston kerääminen on tällä tavoin työlästä. Selvää on, että **kielellisesti parhaat näytteet vapaasta puheesta saa salanauhoituksella** tai muulla "suoralla" tarkkailulla, mutta niissä törmätään melkoisiin teknisiin ja eettisiinkin vaikeuksiin (ks. Labov 1975a: 509–518; laajemmin Samarin 1967).

VK 25 (1987), s. 9–10

Kiinnostavaa on, että *havainnoijan paradoksin* mukaan puheen tarkkailu saattaa vaikuttaa nimenomaan puheen *luontevuuteen* (ks. myös Tieteen termipankki 15.9.2023: Kielitiede:havainnoijan paradoksi) ja että havainnoijan paradoksiin liittyvät maininnat kytkeytyvät aineistossani aina nimenomaan haastatteluun menetelmänä ja puhetilanteena (ks. esimerkki 14; vrt. kuitenkin Nuolijärvi 1986: 34–35), vaikka myös keskusteluja tallennettaessa puhetilanteessa on läsnä laitteisto ja tutkittavien on eettisistäkin syistä tiedettävä, että heidän puhettaan tallennetaan ja tutkitaan.

Kokoavasti voi todeta, että aineistostani tekemieni havaintojen perusteella haastattelua kuvataan siis toisaalta *spontaanina* puhetilanteena, joka sisältää *spontaania* puhetta, mutta toisaalta järjestettynä puhetilanteena, joka ei ole yhtä *spontaani* ja *vapaa* kuin (*tuttavallinen arki-*) keskustelu. Edellä mainituista kilpailevista määritelmistä huolimatta yksimieliseltä vaikuttaa suhtautuminen siihen, että tutkimuksen tavoiteltava kohde on *aito, arkinen, luonteva* ja *luonnollinen* puhe, joka on mahdollisimman epäformaalia (ks. myös Laakso 1996: 222–223; Kurki & Mustanoja 2020: 278–281, 284–285).

Epäformaaliuden ja *spontaaniuden* ihanne käy ilmi myös esimerkistä 15, jossa tutkijan menetelmiin liittyvä metateksti keskittyy kuvailemaan sitä, miten aineistonkeruun tavoitteeksi tuli *spontaanisti etenevä keskustelu*, vaikka tarkoitus on analysoida haastattelukysymyksiin saatuja vastauksia sisällöllisesti ja vertailla niitä toisiinsa:

- (15) Aivan ensimmäisissä haastatteluissa noudatin ennalta laatimaani kysymysrunkoa melko tarkasti, mutta haastattelukokemuksen karttuessa pyrin sen tarkasta noudattamisesta eroon ja pyrin etenemään enemmän informantini ehdoilla. **Tavoitteekseni tuli edetä keskusteluissamme entistä spontaanimm**in ja kerätä talteen kaikenlaisia havaintoja, joita informanteilleni johtui keskustelun kuluessa mieleen.

VK 47 (2011), s. 23

Seuraavassa analyysiluvussa 3.3 käsittelenkin sitä, mistä nostin esimerkkejä jo tämän artikkelin johdannossa: *arkista, luontevaa ja luonnollista* puhetta puheentutkimuksen keskeisenä mielenkiinnon kohteena.

3.3 Tutkimuksen kohteena vapaa ja luonteva (arki)puhe

Kuten tämän artikkelin johdannossa kirjoitin, kiinnostuin väitöstutkimukseni (Aarikka 2023: 147) aikana tutkimuksen tavoitellusta kohteesta, joka nimetään väitöskirja-aineistossani esimerkiksi *luontevaksi ja tuttavalliseksi arkikieleksi*:

- (16) Puhetottumuksissa tämä hallinta ei välttämättä ilmene jyrkinä tyylinvaihdoksina, vaan pikemminkin jatkumonluonteisena sarjana toisaalta **enemmän murteellisuuksia tai arkipuheelle ominaisia piirteitä, toisaalta formaalisempien kielimuotojen aineksia**. Kielentutkijan ongelmista tunnetusti kouraantuntuvimpia on se, **miten saada talteen noista kielenpuhujan hallitsemista kielimuodoista kiinnostavinta, luontevaa ja tuttavallista arkikieltä**.

VK 29 (1989), s. 28

Tässä analyysiluvussa pohdin aineistoni sekä tutkimuskirjallisuuden avulla, mitä *arkininen, luonteva ja luonnollinen* puhe oikein on. Esimerkissä 16 nimetään myös kaksi kiintoisaa käsitettä: *arkipuhe* sekä *arkikieli*. Käsittelen tämän luvun lopussa siis myös *arkisuuden, arkipuheen, arkikielen ja arkikeskustelun* käsitteitä aineistoni valossa.

Kuten edellisessä luvussa totesin, William Labovin (1972) *havainnoijan paradoksi* -käsitteen keskeisenä ajatuksena on, että kielentutkijat ovat kiinnostuneita kielestä, jota kielenkäyttäjät ei pyri kontrolloimaan siksi, että puhetta tarkkaillaan. Labov (1972: 208) kutsuu tätä ”minimaalisesti monitoroidun puheen” kielimuotoa *vernakulaariksi* (*vernacular*, ks. myös esimerkki 1) ja määrittelee sen seuraavalla tavalla:

Not every style or point on the stylistic continuum is of equal interest to linguists. Some styles show irregular phonological and grammatical patterns, with a great deal of ‘hypercorrection’. In other styles, we find more systematic speech, where the fundamental relations which determine the course of linguistic evolution can be seen most clearly. This is the ‘vernacular’ – the style in which the minimum attention is given to the monitoring of speech. Observation of the vernacular gives us the most systematic data for our analysis of linguistic structure.

Aineistossani sekä luvussa 3.1 käsittelemäni kyselymenetelmien luotettavuuden epäileminen ja sen esittäminen, ettei kyselemällä saatu kieliaineisto ole *aitoa*, on hyvin linjassa Labovin edellä esitettyjen ajatusten kanssa. Puhetilanteisiin *haastattelu* ja *keskustelu* liittyvät aitouden ja vapauden kysymykset, joita käsitelin edellisessä luvussa

3.2, kytkeytyvät mielestäni Labovin määritelmään: tietyissä kielenkäyttötilanteissa eli puhetilanteissa tuotettu puhe on sitä aidompaa, mitä vapautuneempaa puhe on.

Tässä kohden on oleellista tuoda esiin aineistoni painottuneisuus, joka vaikuttaa tekemiini havaintoihin. Koska tutkimani väitöskirjat keskittyvät juurikin alueellisten kielimuotojen ja alueellisen vaihtelun (eli murteiden) tutkimukseen, epäformaaliutta ja "vapautuneisuutta" tavoitellaan myös siksi, että teoreettinen oletus on ollut – ja jossain määrin on edelleen – että formaaleissa puhetilanteissa puhujat käyttävät formaaleja puheen rekisterejä tai tyylejä (ks. esim. Labov 1972: 208; Suojanen 1985: 17–20; kritiikistä, ks. myös Lappalainen 2004: 43–45). Tämä teoreettinen oletus käy ilmi esimerkiksi 17, jossa tutkija pohtii nuorten puhujien vastauksien lyhyttä, sen vaikutusta puhekielisyyteen ja lyhyiden vastauksien merkitystä puhujan yleiskielisyyden kannalta:

- (17) Monet nuorten haastattelut ovat luonteeltaan sellaisia, että ne soveltuvat huonosti muun aineiston kanssa vertailtavaksi. 15–20-vuotiailla haastateltavillani oli taipumus suhtautua haastatteluun kuin tenttiin, eli juuri siten kuin yksilöhaastattelujen arvostelijat ovat halunneet tämän aineistonhankintamenetelmän nähdä. Lyhyet vastaukset eivät kuitenkaan välttämättä tee nuorten puheesta **äänne- ja muotopiirteiltään sen formaalimpaa kuin on heidän normaali arkipuheensa**, eikä vastausten lyhyys ole merkki yleiskielistymisestä.

VK 29 (1989), s. 30

Aineistossani on myös viitteitä siitä, että vapaamuotoisen ja epäformaalin puheen virran tavoittelemisessa ei ole kyse pelkästään sociolinguistiikkaan kytkeytyvästä ajattelumallista ja diskurssista (vrt. Kurki & Mustanoja 2020: 284–285), sillä myös tutkimuksessa, jota tutkija ei määrittele sociolinguvistiseksi, tuodaan esiin vapaan puheen *aitous* ja siten ihanteellisuus. Esimerkistä 18 käy ilmi, miten tutkija korostaa henkilökohtaista suhdettaan puhujiin, joiden puhetta hän on havainnoinut esimerkiksi illalla työpäivän päätyttyä, ja nimittää näitä havainnoinnin hetkiä kiintoisasti paitsi *vapaaksi puheeksi myös vuolaaksi keskusteluksi*:

- (18) Erikaisen lämpimästi muistelen kielenoppaitani, niitä yli 300 vanhusta, joiden puheesta olen tutkimusaineistoni tallentanut. Enimmät keruumatkani olen tehnyt polkupyörällä siten, että tukikohtanani on ollut jokin kirkonkylän koulu ja laajoilla pitäjillä olen yöpynyt usein kielenoppaitteni kotitalojen pirteissä ja kamareissa. **Kirjani aidoimmat murre-esimerkit ovatkin vapaasta puheesta merkittyjä.** Antoisia ovat olleet varsinkin illat, **kun koko talonväki on tullut jo tutuksi vieraan kanssa ja on keskusteltu vuolaasti työpäivän päätyttyä.**

VK 18 (1972), s. 6

Esimerkissä 19 puolestaan tutkija kertoo yleisellä tasolla murrenauhoitusten tekemisen periaatteista ja toteaa, että tiettyjen topiikkien valinta (*lähipiirin vanhat asiat*) saa puhujat innostumaan niin, että *puhe pääsee vuolaasti virtaamaan*. Esimerkin 19 lopussa tutkija tuo esiin, että hänen kuvaamansa haastattelumenetelmä vastaa William Labovin sosiolingvististä haastattelua.

- (19) Kun heitä lisäksi haastatetaan [sic] heidän oman lähipiirinsä vanhoista asioista, katsotaan, että aihe innostaa heitä sen verran, että tilanteen ehkä aiheuttama jännittyneisyys katoaa ja **puhe pääsee vuolaasti virtaamaan aidolla, vanhalla murteella**. Kielenopas saa toimia haastattelussa ikään kuin asiantuntijana, kun haastattelija usein tahallises-tikin heittäytyy tietämättömän rooliin; tätä menetelmään on käyttänyt myös William Labov sosiolingvistikissa tutkimuksissaan.

VK 29 (1984), s. 53–54

Lopuksi tarkastelen sitä, miten aineistossani käsitellään *arkea*, *arkipuhetta* ja *arkikeskustelua*. Analyysini mukaan *arki* suhteessa kieleen näyttäytyy neljällä tapaa: 1) puhetilanteen ”arkisuutena” (esimerkki 20), 2) keskustelukumppaneiden tuttuutena (esimerkki 21), 3) topiikkien eli puheenaiheiden ”arkisuutena” (esimerkki 22) ja 4) jonakin kiinnostavana vaikeasti hahmotettavana ”yleisyytenä” ja ”jokapäiväisyytenä”, ”yleisenä” puhekielenä (esimerkki 23).

- (20) En ole myöskään hakeutunut suositusten mukaisesti nauhoittamaan informanttia mihinkään erilliseen tilaan, jossa olisimme olleet muilta ihmisiltä rauhassa kahden (vrt. Yli-Paavola 1970: 40), vaan olen pyrkinyt keskustelemaan heidän kanssaan **mahdollisimman normaalissa arkitilanteessa**, jossa on ympärillä muita ihmisiä.

VK 41 (2005), s. 66–67

- (21) Vaikka useimmilla varmasti onkin se tunne, että haastattelujen kieli ei ole aivan samantyyppistä kuin **perheenjäsenten välinen arkikeskustelu**, ei haastattelua pidetä vierasena; senhän osoittaa jo sekin, että Suomessa on niin helppo saada haastateltavia erilaisiin tutkimuksiin.

VK 23 (1986), s. 35

- (22) TRE-aineiston nauhoitukset on toteutettu sekä vuonna 1977 että vuonna 1997 niin, että haastateltavalle entuudestaan tuntematon yliopisto-opiskelija on käynyt **jututtamassa häntä arkipäivän asioista**.

VK 46 (2011), s. 80

- (23) **Arkipuheaineiston perusteella saadaan tietoa siitä, kuinka eri tavoin pronominit puhekielessä käyttäytyvät**. Esimerkiksi jos *se*-pronomini muistuttaa keskustelukäytössä enemmän persoonapronominia *hän* kuin muita demonstratiivipronominien

40 "TAVOITTEENA ON TARKASTELLA LUONTEVAA ARKIKESKUSTELUA" – VAPAA, SPONTAANI, LUONNOLLINEN JA AITO (ARKI-)PUHE FENNISTISISSÄ MURTEITA KÄSITTELEVISSÄ VÄITÖSKIRJOISSA

luokkaan perinteisesti ryhmiteltyjä pronomineja, onko sen luokittelu demonstratiiviksi perusteltua?

VK 49 (2017), s. 35

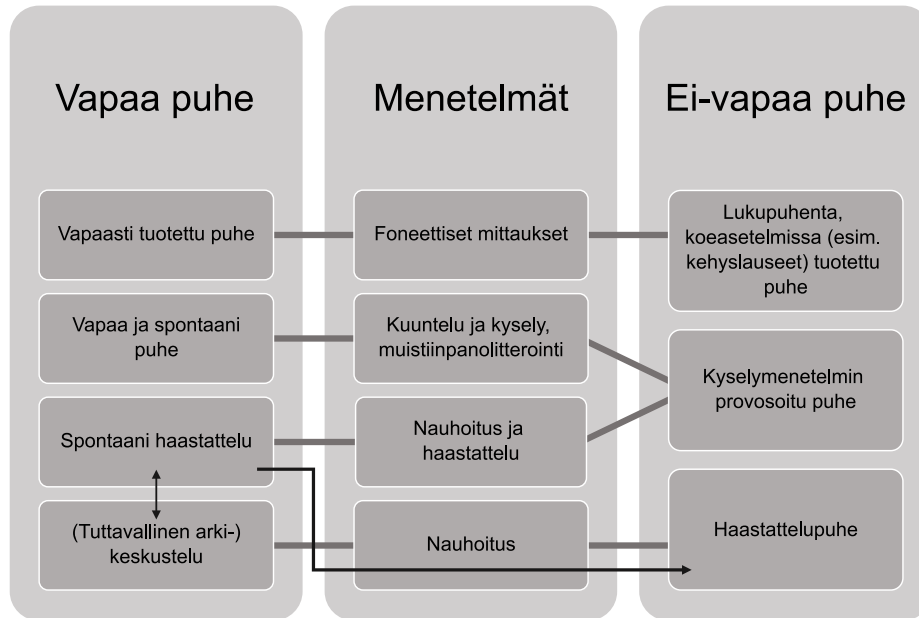
Edellä esittämieni esimerkkien kautta on mahdollista saada käsitys siitä, mitä kaikkea *arki* voi kielentutkimuksessa puhekielen kannalta tarkoittaa. On kuitenkin oleellista tuoda esiin, että *arkikeskustelu* (*everyday conversation*) on myös kielentutkimuksen termi, joka tarkoittaa keskustelua, jossa ei ole institutionaalisia rooleja¹⁰ (Hakulinen 2009; Suomalainen 2020: 31–32), jollaiseksi esimerkiksi haastattelijan ja haastateltavan roolit haastattelutilanteessa voi ymmärtää. Auli Hakulinen (2009: 58) kuitenkin tuo esiin, että jako institutionaalisen ja arkikeskustelun välillä on osittain menetelmällis-teoreettinen ja hypoteettinen, eivätkä erot keskustelutyypin eli puhetilanteiden välillä ole selviä ja kategorisia. Keskustelutyypit siinä missä muutkin puhetilanteet ovat tutkijoiden työkaluja – abstraktioita, jotka ovat hyödyllisiä ja käyttökelpoisia tutkimuksen tekemisen kannalta (ks. myös Hakulinen 2009: 58; Suomalainen 2020: 31–32). Aineistoanalyysistäni käy kuitenkin mielestäni ilmi, että puhetilanteisiin ja niiden kautta jäsenyvään puheeseen, sen *luontevuuteen*, *vapauteen* ja *arkisuuteen*, ei kuitenkaan ole suhtauduttu yksin abstrakteina ajattelun ja tutkimuksen apuvälineinä vaan hyvin konkreettisina hahmotelmina siitä, onko puhe *vapaata* ja siten kiinnostavaa tutkittavaa vai ei.

4 Päätelmät ja pohdintaa

Olen tässä artikkelissa käsitellyt aineistolähtöisesti sitä, kuinka *vapaaseen puheeseen* liittyviin käsityksiin ovat tutkimushistorian aikana vaikuttaneet paitsi keruumenetelmien ja niihin liittyvien teknologioiden muutos myös teoreettiset ja tutkimusalakohtaiset painotukset siitä, mihin puhutun kielen tutkimuksen tulisi keskittyä – toisin sanoen mikä puhutussa kielessä ja kielenkäytössä on tärkeää ja kiinnostavaa.

Olen koonnut asetelmaan 1 analyysini pohjalta laatimani synteessin, jossa olen pyrkinyt hahmottelemaan *vapaata puhetta* suhteessa paitsi fennistisessä murteen-tutkimuksessa ja kielentutkimuksessa hyödynnettyihin menetelmiin myös siihen, minkälainen puhe rajautuu *vapaan puheen* ulkopuolelle. Aineistoanalyysini ja sen perusteella laatimani asetelman (ks. kuvio 1) avulla vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni: Mitä *vapaa puhe* oikeastaan on?

10 Tieteen termipankin (Kielitiede:arkikeskustelu, 18.9.2023) mukaan *arkikeskustelua* on 'puhuttu ja muu (ei-kielellinen) vuorovaikutus, jolla ihmiset toimivat jokapäiväisessä elämässään ilman erityisiä institutionaalisia rooleja'.

KUVIO 1. Vapaa puhe, menetelmät ja ei-vapaa puhe.

Luvussa 3.1 toin esiin, että *vapaan puheen* vastinpariksi (ja sen ulkopuolelle) muotoutuvat erilaiset koeasetelmissa tallennetut puhunnokset, kuten lukupuhenta ja kehyslauseisiin asetetut minimiparit. Samassa luvussa käsittelin erilaisia provokaatio- eli kyselymenetelmiä, jotka kytkeytyvät puheen kuuntelun ja kyselyn menetelmäperinteeseen, jossa puhetta on muistiinpanolitteroitu eli merkitty muistiin suoraan puhetilanteessa. Myös tallennetuissa haastatteluissa *vapaaksi* asemoitu puhe kontrastoituu kyselymenetelmään: haastattelussa tuotetun puheen voi nähdä *vapaana*, sillä haastattelija tyypillisesti pyrkii ohjaamaan puheen sellaisiin puheenaiheisiin, joiden ansioista puhujat unohtavat puhettaan tarkkailtavan ja antavat puheen ”virrata vuolaasti” ja vapaasti (ks. esimerkit 9, 10, 18 ja 19).

1970–1980-luvuilla puhetilanteen käsitettä aletaan teoretisoida ja kiinnittää huomiota puheen tilanteeseen vaihteluun. Tämä laukaisee tulkintani mukaan diskurssien kilpailun ja jossain määrin myös muutoksen, jolloin haastattelussa tuotettu puhe ei enää näyttäydykään yksiselitteisesti *vapaana puheena*, vaan osin ”epäaitona” vuorovaikutustilanteena, osin institutionaalisen vuorovaikutustilanteena verrattuna erityisesti *arkikeskusteluun*. Näitä havaintoja käsittelin luvussa 3.2. Kiinnostavaa on, että erityisesti haastatteluihin kielentutkimuksen menetelmänä kohdistuva kritiikki johtaa siihen, että kyselyn ja kuuntelun menetelmällä muistiinpanolitteroitu puhe saattaa alkaa näyttäytyä ”vapaampana” kuin haastattelupuhe (esimerkki 5, ks. myös Aarikka 2023: 97), sillä tutkija on saattanut viettää puhujien kanssa pitkäjäkäsoisesti

aikaa erilaisissa tilanteissa ja siten tehdä huomioita puheesta myös sellaisissa puhe-tilanteissa, joita ei kutsuta haastatteluiksi (ks. esimerkki 18). Nämä kaksi havaintoa ovat keskeisimmät vastaukset tutkimuskysymykseeni: Miten *vapaan puheen* käsite on fennistisen murteentutkimuksen ja puhutun kielen tutkimuksen historian aikana muuttunut?

Analyysini tulokset, joiden mukaan puheen *vapaus* määrittyy toisaalta suhteessa puheen tuottotapaan (provosoitu/provosoimaton) ja kielentutkimuksen menetelmiin, toisaalta suhteessa puhetilanteeseen ja sen laukaisemaan puheen rekisteriin, vastaavat kielentutkijoille tehtyä kyselyä vuodelta 1995, josta Johanna Laakso (1996: 223) raportoi artikkelissaan:

Spontaaniutta puheessa on yritetty määritellä monin tavoin. Valaiseva tulos, jonka foneetikko Susan Fagyal sai keväällä 1995 LINGUIST-sähköpostilistalla esittämäänsä kyselyyn "spontaaniin puheen" käsitteen määrittelystä ja merkityksestä (selonteko kyselyn tuloksista: LINGUIST 6-607, 25.4.1995¹¹). Vastanneista 15 kielentutkijasta suurin osa piti spontaaniutta tärkeänä ja omassa työssään keskeisenä käsitteenä, mutta sen määritelmät perustuivat useisiin näkökulmiin: tuottotapaan (spontaania on reaaliajassa tuotettu tai ennalta suunnittelemaan, ei paperista luettu tai etukäteen harjoiteltu) tai sitten tyyliin tai rekisteriin (spontaania on epämuodollisissa puhetilanteissa käytetty, "casual speech"!). Useimmat vastaajat määrittelivät spontaaniksi yksinkertaisesti kaiken "luonnossa", siis koetilanteen ulkopuolella esiintyvän puheen.

Lopuksi pohdin tutkimuskysymyksistä vaikeinta ja moniulotteisinta: Miten käsitykset siitä, mikä on *vapaata puhetta*, vaikuttavat tutkimusten kysymyksenasetteluihin, tutkimuskohteiden määrittelyyn ja siten tutkimustuloksiin?

Kuten analyysiluvuissa 3.2 ja 3.3 osoitin, kiistattomalta näyttää, että puhutun kielen tutkimuksen keskeisin tutkimuksen kohde on mahdollisimman *vapaa* ja myös epäformaali puhe. Tutkimuskohde tuntuu määräytyvän erityisesti siitä teoreettisesta olettamasta käsin, että mahdollisimman *vapaa puhe* on myös mahdollisimman murteellista ja puhekielistä, verrattuna puhekielen varieteetin eli vernakulaarin vastinpariin **standardiin** (myös *yleiskieli*, *yleispuhekieli*).

Nähdäkseni Labovin (1972) näkökulma ei ole ainoa oikea: mahdollisimman epäformaalissa puhetilanteessa tuotettu puhe ja siten mahdollisimman epäformaali puhetapa ei ole kielentutkimuksen kannalta mitenkään objektiivisesti kaikkein kiinnostavinta, vaikka aineistoni perusteella vaikuttaa, että aineistoni puhutun kielen tutkijat haluavat kohdentaa tutkimuksensa nimenomaan *vapaaseen puheeseen* (miten se ikinä määritelläänkään). On tosin todettava, että Nykysuomalaisen puhekielen murros-hankkeen Turun osahankkeessa tehtiin erilaisia tilannetallennuksia sekä formaaleista että epäformaaleista puhetilanteista (Suojanen 1985: 17–23) – hankkeen esitutkimusraportissa (Pauononen ym. 1976: 22–27) mainitaan Turun osatutkimuksen osalta

11 En ole löytänyt alkuperäislähdettä.

jopa, että itse haastatteluun puhetilanteena on yritetty rakentaa sekä formaalia että epäformaalia osuutta. On aiheellinen kysymys, mitä jää tutkimuksen katveeseen, jos alueellisesta variaatiosta kiinnostuneet puhutun kielen tutkijat keskittyvät pelkästään mahdollisimman *vapaan* puheen ja puhetilanteiden tutkimukseen. Asia erikseen on myös se, ovatko formaalit puhetilanteet ja formaalit rekisterit todella *ei-vapaita*. Miksi puheen tuottaminen muodollisuudeltaan eriasteisissa puhetilanteissa olisi vähemmän *vapaata* kuin toisissa, jos hyväksymme sen tosiseikan, että kaikissa puhetilanteissa ja siten kaikessa puheentuottamisessa on läsnä erilaisia muuttujia, positioita ja rajoitteita, jotka vaikuttavat puhetilanteen sekä puheen muotoutumiseen? Leslie Milroy (1997: 59) kirjoittaa:

[W]e shall not fall into the trap of attempting to record the vernacular of a given speaker, defining this as his most natural and unconstrained linguistic code. For it is clear that *any* speech varies considerably in response to situational context, not merely in response to self-monitoring on a single dimension of casual to formal.

Vaikka Milroyn artikuloima ansa on siis tutkijoiden hyvin tiedostama (esimerkki 5; ks. myös Hakulinen 2009; Mustanoja 2011: 85), aineistoanalyysini osoittaa mielestäni, ettei ansaa aina pystytä välttämään. Toisin sanoen *vapaan puheen* tavoittelu tuntuu toisinaan johtavan tilanteeseen, jossa kielentutkimuksen diskursseissa vahvistetaan ja uusinnetaan ajatusta, että tietyssä puhetilanteessa tuotettu tietynlainen puhe on aidompaa, vapaampaa ja luonnollisempaa kuin toisissa.

Viimeisessä analyysiluvussa käsittelemäni *arjen*, *arkisuuden* ja *arkipuheen* käsitteet kielentutkimuksen kontekstissa tarjoaisivat jatkotutkimuksen aihetta. Käsitystä siitä, millaista ihmisten arki on, millaista kieltä arjessa käytetään, mistä arjessa puhutaan ja keiden kanssa, tuotetaan myös kielentutkimuksen keinoin – ikään kuin huomaamatta. Kyseiseen teemaan olisi hedelmällistä pureutua tätä artikkelia syvällisemmin esimerkiksi semanttisen analyysin kautta (vrt. Teeri-Niknamoghdam 2023).

Aineslähteet

- VK 13 = Leskinen, H. 1963. *Luoteis-Laatokan murteiden äännehistoria. I. Konsonantit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 275. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VK 18 = Räisänen, A. 1972. *Kainuun murteiden äännehistoria. I. Vokaalisto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 307. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VK 19 = Rintala, P. 1972. *Suomen läntä-loppuiset adjektiivit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 306. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VK 20 = Paunonen, H. 1974. *Monikon genetiivin muodostus suomen kielessä. I. Johdanto. Yksivartaloisten kaksitavujen monikon genetiivi suomen murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 317. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VK 23 = Nuolijärvi, P. 1986. *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 436. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VK 25 = Nahkola, K. 1987. *Yleisgeminaatio. Äännevuokseksen synty ja vaiheet kielisysteemissä erityisesti Tampereen seudun hämäläismurteiden kannalta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 457. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VK 26 = Palander, M. 1987. *Suomen itämurteiden erikoisgeminaatio*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 455. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VK 29 = Juusela, K. 1989. *Törmäysmurteen variaatiosta. Jälkitavun i-loppuisen diftongin edustus Töysän murteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 496. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VK 32 = Laitinen, L. 1992. *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 569. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VK 41 = Kurki, T. 2005. *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1036. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VK 46 = Mustanoja, L. 2011. *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatutkimus Tampereen puhekielestä*. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8417-9>
- VK 47 = Nupponen, A-M. 2011. *"Savon murre" savolaiskorvin. Kansa murteen havainnoijana*. Joensuu: University of Eastern Finland. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-0354-9>
- VK 48 = Väänänen, M. 2016. *Subjektin ilmaiseminen yksikön ensimmäisessä persoonassa. Tutkimus suomen vanhoista murteista*. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6664-6>
- VK 49 = Priiki, K. 2017. *Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä*. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6719-3>

Kirjallisuus

- Aarikka, L. 2023. *Murre ja sen tutkimus: Näkökulmia fennistisen murteen tutkimuksen historiaan ja kieli-ideologioihin 1871–2017*. Turku: Turun yliopisto.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9301-7>
- Aminoff, T. 1871. *Etelä-Pohjanmaan kielimurteesta tutkimus*. Helsinki: J. C. Frenckellin ja Pojan kirjapaino.
- Genetz, A. 1877. *Lautphysiologische Einführung in das Studium der vestfinnischen Sprachen mit besonderer Berücksichtigung des Karelischen*. Helsinki.
- Hakulinen, A. 1995. Johdanto. Teoksessa L. Tainio (toim.) *Keskusteluanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino, 18–31.
- Hakulinen, A. 2009. Conversation types. Teoksessa S. D'hondt, J.-O. Östman & J. Verschueren (toim.) *The pragmatics of interaction*. Amsterdam: John Benjamins, 55–65.
- Hamunen, M. & T. Huomo 2020. Kielitaju kielitutkijan työkaluna. Teoksessa M. Luodonpää-Manni, M. Hamunen, R. Konstenius, M. Miestamo, U. Nikanne & K. Sinnemäki (toim.) *Kielitutkimuksen menetelmiä. II*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 199–239. <https://doi.org/10.21435/skst.1457>
- Juusela, K. 1989. *Törmäysmurteen variaatiosta. Jälkitavun i-loppuisen diftongin edustus Töysän murteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 496. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kettunen, L. 1910. Väärä suhteemme kirjakieleen. Syytä kirjakielessä itsessäänkin. *Virittäjä* 14, 57–63.
- Kielitoimiston ohjepankki 2024. Liitteet -kin ja -kaan/-kään: yölläkin, ei ollutkaan. <https://kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/liitteet-kin-ja-kaan-kaan-yollakin-ei-ollutkaan/#merkitys> [luettu 29.2.2024]
- Kuiri, K. 1984. *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 405. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kurki, T. 2005. *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1036. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kurki, T. & L. Mustanoja 2020. Haastattelu aineistonkeruun metodina sosiolinguistisessä. Teoksessa M. Luodonpää-Manni, M. Hamunen, R. Konstenius, M. Miestamo, U. Nikanne & K. Sinnemäki (toim.) *Kielitutkimuksen menetelmiä. II*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 274–312. <https://doi.org/10.21435/skst.1457>
- Laakso, J. 1996. Haisee provosoidulta. Aineiston arvioinnin ongelmia Dmitri Tsvetkovin vatjan sanaston valossa. *Virittäjä*, 100 (2), 219–238.
<https://journal.fi/virittaja/article/view/38866>
- Labov, W. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Oxford: Blackwell.
- Lappalainen, H. 2004. *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 964. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lindén, E. 1942. *Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoria. I. Konsonantisto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 219. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Milroy, L. 1987. *Observing & analysing natural language*. New York: Basil Blackwell.
- MO keruuopas = Muoto-opin keruuopas 1983 [1969] lisävihkoineen (1. 1975, 2. 1978).
http://www.kielipankki.fi/wp-content/uploads/ma_keruuopas.pdf
- Mustanoja, L. 2011. *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatutkimus Tampereen puhekielestä*. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8417-9>

- Nordlund, T. 2005. Suomen kielen kvasirakenne ja kieliopillistunut moniäänisyys. Teoksessa M. Haakana & J. Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 338–359.
- Nuolijärvi, P. 1986. *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 436. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nuolijärvi, P. 1988. Kielenulkoisten taustamuuttujien huomioon ottaminen 1800-luvun ja 1900-luvun alun murretutkimuksissa. Teoksessa J. Kalliokoski, P. Leino & P. Pyhtilä (toim.) *Kieli 3*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 117–160.
- Paunonen, H. 1974. *Monikon genetiivin muodostus suomen kielessä. I. Johdanto. Yksivartaloisten kaksitavujen monikon genetiivi suomen murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 317. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paunonen, H., A. Mielikäinen & M. K. Suojanen (toim.) 1976. *Nyky-suomalaisen puhekielen murroksen tutkimus. Esitutkimusraportti*. Helsinki: Valtion humanistinen toimikunta.
- Pietikäinen, S. 2000. Kriittinen diskurssintutkimus. Teoksessa K. Sarjavaara & A. Piirainen-Marsh (toim.) *Kieli, diskurssi & yhteisö. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto, 191–218.
- Pietikäinen, S. & A. Mäntynen 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pietikäinen, S. & S. Määttä 2014. Ideology. Teoksessa J.-O. Östman, J. Verschueren, J. Blommaert & C. Butcaen (toim.) *Handbook of pragmatics online*. Amsterdam: John Benjamins.
- Priiki, K. 2017. Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkoi-Satakunnan nykypuhekielessä. Turku: Turun yliopisto.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6719-3>
- Rapola, M. 1919. *Kantasuomalaiset pääpainottomain tavujen i-loppuiset diftongit suomen murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Reisigl, M. 2018. The discourse-historical approach. Teoksessa J. Flowerdew & J. E. Richardson (toim.) *The Routledge handbook of critical discourse studies*. New York: Routledge, 44–59.
- Reisigl, M. & R. Wodak 2016. The discourse-historical approach. Teoksessa R. Wodak & M. Meyer (toim.) *Methods of critical discourse studies*. 3. painos. Los Angeles: Sage, 87–121.
- Ruoppila, V. 1943. *Kotieläinten nimitykset Suomen murteissa. I. Hevonen, nauta, lammas, vuohi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 222. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sandig, B. 1975 (1972). Zur Differenzierung gebrauchssprachlicher Textsorten im Deutschen. Teoksessa E. Gülich & W. Raible (toim.) *Textsorten. Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht*. 2. painos. Wiesbaden: Athenaion, 113–124.
- Seppänen, E.-L. 1995. Vuorovaikutus paperilla. Teoksessa L. Tainio (toim.) *Keskusteluanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino, 18–31.
- Strandberg, J. 2004. *Ei sanat salahan joua. Fennistiikan murteenkeruun historiaa 1868–1925*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Suojanen, M. K. 1985. *Mitä Turussa puhutaan? Raportti Turun puhekielen tutkimuksesta*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 23. Turku: Turun yliopisto.
- Suomalainen, K. 2020. *Kuka sinä on? Tutkimus yksikön 2. persoonan käytöstä ja käytön variaatiosta suomenkielisissä arkikeskusteluissa*. Turku: Turun yliopisto.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8238-7>
- Teeri-Niknammoghadam, K. 2023. Termi *kieliopillinen* Virittäjän artikkelissa. *Virittäjä*, 127 (2), 270–281. <https://doi.org/10.23982/vir.121424>
- Tieteen termipankki 2023. <https://tieteentermipankki.fi>

- Vanhatalo, U. & K. Vehkalahti 2020. Kysely. Teoksessa M. Luodonpää-Manni, M. Hamunen, R. Konstenius, M. Miestamo, U. Nikanne ja K. Sinnemäki (toim.) *Kielentutkimuksen menetelmiä. II*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 240–273.
<https://doi.org/10.21435/skst.1457>
- Väänänen, M. 2016. *Subjektin ilmaiseminen yksikön ensimmäisessä persoonassa. Tutkimus suomen vanhoista murteista*. Turku: Turun yliopisto.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6664-6>
- Ylitalo, R. 2009. *The realisation of prominence in three varieties of standard spoken Finnish*. Oulu: Oulun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:9789514291142>